

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
Навчально-науковий інститут педагогіки і психології
Кафедра дошкільної і початкової освіти

МОРОЗ ЄВГЕН ВАДИМОВИЧ

**ПРОБЛЕМНЕ НАВЧАННЯ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНОЇ
АКТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ**

Спеціальність: 013 Початкова освіта

Галузь знань: 01 Освіта/Педагогіка

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеню магістра

Науковий керівник:

_____ С. Л. Парфілова

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент
кафедри початкової і дошкільної освіти

« ____ » _____ 2021 року

Виконавець:

_____ Є. В. Мороз

« ____ » _____ 2021 року

Суми 2021

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	6
1.1. Категорія «пізнавальна активність»: сутність, структура і форми прояву ...	6
1.2. Особливості розвитку пізнавальної активності молодших школярів.....	14
1.3. Дидактичні можливості проблемного навчання як засобу розвитку пізнавальної активності молодших школярів.....	23
Висновки до розділу 1	30
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ВИВЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОБЛЕМНОГО НАВЧАННЯ ЯК ЗАСОБУ РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	32
2.1. Загальна характеристика проведення педагогічного експерименту.....	32
2.2. Реалізація проблемного навчання як засобу розвитку пізнавальної активності молодших школярів.....	40
2.3. Результати експериментального дослідження.....	47
Висновки до розділу 2	51
ВИСНОВКИ	52
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	55
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Актуальність теми. Надзвичайно актуальними сьогодні є цілі, пріоритети і принципи розбудови освіти, проголошені в Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, де головною метою української системи освіти визначено створення умов для розвитку та самореалізації кожної особистості, формування покоління, здатного навчатися упродовж життя, створювати й розвивати цінності громадянського суспільства. У стратегічних освітніх документах – Державному стандарті початкової освіти та Концепції Нової української школи – особливе місце приділяється формуванню в учнів початкової школи потреби і здатності до самостійного набуття знань, бажанню учитися, безперервності освіти та самовизначення. З огляду на необхідність вирішення цих завдань винятково важливим стає питання розвитку пізнавальної активності молодших школярів як чинника ефективності освітнього процесу. Саме методи проблемного навчання мають значні потенційні можливості для розвитку пізнавальної активності, оскільки стимулюють пізнавальні потреби та інтелектуальні почуття учнів, створюють атмосферу загального захоплення цікавою справою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У теоретичній науковій думці на проблему розвитку пізнавальної активності мали значний вплив положення Д. Богоявленської, О. Проскура. Дослідники К. Щербакова, Г. Щукіна та ін. зауважують, що для учнів молодшого шкільного віку характерним є індивідуальне зростання пізнавальної активності. Науковці та педагогіки практики В. Кузьменко, С. Ладивір, Г. Ляміна, В. Пінчук, Л. Буркова, В. Гавриліва, Н. Дметерко, З. Друзь, Г. Сирота стверджують, що цілеспрямована робота з розвитку пізнавальної активності сприяє всебічному розвитку дітей молодшого шкільного віку.

Водночас аналіз психолого-педагогічної літератури та досвіду шкільної практики доводить відсутність відповідних методик цілеспрямованого впливу на пізнавальну активність учнів в умовах сучасної початкової школи, недостатню розробленість питань стосовно особливостей розвитку пізнавальної

активності молодших школярів з урахуванням проблемності в навчанні. Актуальність проблеми розвитку пізнавальної активності, недостатність її теоретичного та практичного опрацювання, потреба практики у дієвих засобах підвищення ефективності освітньої роботи з учнями початкової школи зумовила вибір теми дослідження: «Проблемне навчання як засіб розвитку пізнавальної активності молодших школярів».

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці ефективності застосування проблемного навчання для підвищення пізнавальної активності молодших школярів.

Завдання дослідження:

1. Вивчити стан розробленості проблеми розвитку пізнавальної активності молодших школярів у педагогічній теорії та практиці.

2. Визначити сутність, структуру, форми прояву та особливості розвитку пізнавальної активності молодших школярів.

3. Обґрунтувати дидактичні можливості проблемного навчання як засобу розвитку пізнавальної активності молодших школярів.

4. Теоретично обґрунтувати і експериментально перевірити ефективність застосування проблемного навчання як засобу розвитку пізнавальної активності молодших школярів.

Об'єкт дослідження – процес розвитку пізнавальної активності молодших школярів у навчальній діяльності.

Предмет дослідження – проблемне навчання як засіб розвитку пізнавальної активності молодших школярів.

Матеріали та методи дослідження: теоретичні – аналіз і узагальнення психолого-педагогічної, науково-методичної літератури та нормативних документів з проблеми дослідження; емпіричні – спостереження, експеримент, узагальнення досвіду, педагогічний аналіз.

Наукова новизна одержаних результатів: уточнено поняття «пізнавальна активність», «проблемне навчання» стосовно проблеми дослідження; *обґрунтовано* дидактичні можливості проблемного навчання як ефективного

засобу розвитку пізнавальної активності молодших школярів; *узагальнено* положення щодо структури, форм прояву та особливостей розвитку пізнавальної активності молодших школярів; *набули подальшого розвитку* положення про особистісно-діяльнісний підхід до розвитку пізнавальної активності учнів.

Практичне значення одержаних результатів. Одержані результати можуть бути використані вчителями початкової школи, методистами, студентами вищих навчальних закладів з метою розвитку пізнавальної активності учнів, а також для розробки навчально-методичних посібників, дидактичних матеріалів.

Упровадження результатів магістерського дослідження здійснено у практику освітнього процесу Сумської загальноосвітньої школи №13 ім. А. С. Мачуленка, м. Суми, Сумської області (довідка № 405 від 05.11.2021 р.).

Апробація результатів та публікації. Основні положення, висновки і результати дослідження доповідалися та обговорювалися на: Дошкільна і початкова освіта: від традицій до інновацій: VI Всеукраїнської науково-практичної конференції для студентів, магістрантів та молодих науковців (м. Суми, кафедра дошкільної і початкової освіти Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка, 27 листопада 2020 року.);

IV Всеукраїнській науково-практичній конференції «Дошкільна і початкова освіта: реалії та перспективи» (м. Суми, кафедра дошкільної і початкової освіти Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка, 28 квітня 2021 року).

Основні наукові результати дослідження відображено в 2 публікаціях автора.

Структура та обсяг роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел (67 найменувань), 2 додатків. Загальний обсяг роботи становить 54 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

1.1. Категорія «пізнавальна активність»: сутність, структура і форми прояву

Протягом ХХІ ст. проблема формування пізнавальної активності учнів початкової школи займає одне з провідних місць в психолого-педагогічних дослідженнях. Перед сучасною освітою стоїть спільне завдання формування всебічно розвиненої особистості, здатної не тільки до засвоєння системи знань, а й до творчої переробки цих знань до самостійного пошуку нових способів добування знань та їх застосування в нестандартних життєвих ситуаціях.

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що розвиток пізнавальної активності є важливою стороною діяльності молодшого школяра, що здійснюється протягом всього життя. Перш ніж визначити сутність поняття «пізнавальна активність», розглянемо поняття, тісно з ним пов'язане – «активність». Активний – лат. *activus* – діяльний, енергійний. Активність – посилена діяльність, діяльнісний стан. Аналіз робіт психологів дозволив виявити, що поряд з поняттям «активність» вживають щонайменше чотири додаткових визначення: «психічна активність», «розумова активність», «інтелектуальна активність», «пізнавальна активність». Визначення цих термінів схожі, але мають відмінності, вони тісно пов'язані з інтелектом та його розвитком протягом людського життя [31].

Інформаційними у контексті даного дослідження є роботи психологів, які визначають сутність, особливості розвитку, різноманітність активності людини протягом усього життя. Ш. Надірашвілі, враховуючи теорію установки та класифікацію форм активності, розроблені Д. Узнадзе, дає власну, вдосконалену класифікацію форм активності людини, в якій простежується тенденція розвитку пізнавальної активності від задоволення допитливості у

більш ранні роки життя, навчання на більш високому рівні розвитку у шкільні роки і, врешті-решт, - до розумової праці на найвищому рівні розвитку особистості.

Широкого висвітлення у педагогічній літературі набуло питання сутності активності та її виявлення у пізнанні дітей шкільного віку. Найбільш відомі трактування науковців можна згрупувати у такий спосіб:

- активність розглядається як умова самостійності (І. Лернер, Б. Єсіпов), мимовільне бажання дії (В. Оконь), ставлення суб'єкта до об'єкта, що виявляється у системі опосередкування одного іншим (Л. Арістова);

- активність, в тому числі і пізнавальна, визначається як широка категорія, що включає в себе діяльність (В. Лозова, М. Махмутов, І. Харламов);

- пізнавальна активність як риса особистості, максимальний прояв індивідуальності (М. Данилов);

- пізнавальна активність, як одна з форм соціальної активності, - це власне «жива, енергійна діяльність, спрямована на виконання отриманого завдання» [26].

Підсумовуючи вищесказане можна зробити висновок, що більшість дослідників поняття «пізнавальна активність» пов'язують з розглядом діяльності, в якій, пізнаючи навколишній світ, учень початкової школи як активний суб'єкт прагне показати свою самостійність, індивідуальність, спрямувати енергію, волю, дії на досягнення позитивного результату.

Таким чином, виходячи з аналізу чисельних досліджень, підтримуючи визначення сутності пізнавальної активності, сформульоване В. Лозовою, під пізнавальною активністю будемо розуміти рису особистості, яка виявляється у її ставленні до пізнавальної діяльності, що передбачає стан готовності, прагнення до самостійної діяльності, спрямованої на засвоєння індивідом соціального досвіду, накопичених людством знань і способів діяльності, а також знаходить вияв у якості пізнавальної діяльності.

Узагальнюючи роботи науковців (І. Лернер, М. Матюшкін, А. Петровський, К. Щербакова та ін.), отримуємо уявлення про типи пізнавальної активності.

Таблиця 1.1

Типи та характеристика пізнавальної активності

Тип пізнавальної активності	Характеристика типу пізнавальної активності	Вчені, які їх визначили
1	2	3
Адаптивна	Забезпечує пристосування	М. Матюшкін
Продуктивна	Складає основу виникнення і становлення різних психічних новоутворень	
Зовнішня пізнавальна активність	Поділяється на адаптивну поведінку та діяльність як цілеспрямовану поведінку	В. Дружинін
Перетворення	Включає творчість та руйнування	
Потенційна	Характеризується допитливістю, короткочасним інтересом, бажанням пізнати нове	В. Лозова
Реалізована	Виявляється на різних рівнях, у різній мірі	
Власна активність дитини	Повністю визначається дитиною і детермінована її внутрішнім станом. Дитина тут виступає як особистість, яка творить власну діяльність. Цей тип активності лежить в основі дитячої творчості	М. Поддьяков
Активність, стимульована з боку дорослого	Дитина отримує ті результати діяльності, які запланував дорослий; сам процес діяльності відбувається без проб та помилок	

Отже, пізнавальна активність має адаптивний або продуктивний характер, який, завдяки створенню відповідних умов, має впливати на розвиток особистості, що має значення для дослідження пізнавальної активності дітей молодшого шкільного віку. Наведені пари типів пізнавальної активності пов'язані між собою і рідко мають прояв у чистому вигляді.

У психолого-педагогічній літературі визначаються певні види пізнавальної активності. В. Лозова серед них виділяє: потенційну і функціонуючу; нормативно-гетерономну та ініціативно-автономну; зовнішню та внутрішню; імпульсивну і усвідомлену; ситуативну та інтегральну; репродуктивну, реконструктивну і творчу пізнавальну активність. Кожен з названих видів активності має ступінь та рівні виявлення [31].

У роботах науково-методичного характеру також зустрічаються визначення видів пізнавальної активності молодших школярів:

- перцептивно-мнемічна активність (активність сприйняття і запам'ятовування знань);
- наочно-практична активність (різновид перцептивно-мнемічної активності, що виявляється у процесі сприймання наочних посібників і практичних дій з предметами, що вивчаються);
- операційно-дієва активність (пов'язана з виконанням різних видів розумових дій у внутрішньому плані);
- творчо-пізнавальна активність (передбачає розвиток творчої діяльності);
- мотиваційна активність (стимуляція різних видів пізнавальної активності, формування позитивного ставлення до засвоєння матеріалу, вироблення умінь та навичок) [26].

Серед основних складових компонентів пізнавальної активності психологи виділяють: пізнавальні потреби та саморегуляцію пошукової діяльності (М. Матюшкін), а також їх елементи. У педагогічних роботах серед компонентів пізнавальної активності визначають: змістовний, процесуальний, мотиваційний та емоційний (Т. Міхневич); змістовний, оперативний та результативний (П. Підкасистий). Дані компоненти певною мірою

конкретизують специфіку функціонування, механізм протікання та розвитку пізнавальної активності. Поряд з цим, як показують чисельні дослідження, пізнавальна активність має безліч форм прояву у процесі діяльності учнів початкової школи.

Психологи, вивчаючи механізми функціонування пізнавальної активності зазначають, що вона частіше за все протікає у двох формах – сприйняття та мислення. За допомогою сприйняття частіше пізнаються зовнішні властивості предметів (величина, форма, колір). Їх відображенням у мозку є образи, що формуються під впливом безпосередньо чуттєвого пізнання предметів та їх властивостей. Мислення є засобом пізнання внутрішніх, прихованих суттєвих властивостей предметів, зв'язків між ними: кількісних, часових, причинно-наслідкових, просторових [42].

К. Щербакова виділяє наступні форми прояву пізнавальної активності:

- уміння бачити і самостійно формулювати пізнавальну задачу;
- уміння складати план, обирати засоби вирішення задачі з використанням надійних та ефективних прийомів;
- уміння досягати результат і зрозуміти необхідність його перевірки.

Г. Щукіна власне зазначає, що прояви пізнавальної самостійності та пізнавальної активності дуже різноманітні. Вони виражаються:

- у цілеспрямованості пізнавальних дій, їх доцільності, яка мотивується;
- у характері знань, умінь, способів діяльності, мобільності їх застосування, змістовності запитань, які звернені до вчителя;
- у бажанні поширити, поглибити пізнавальну діяльність за рахунок джерел соціальної комунікації, через широке коло читання, телебачення, радіо [65].

Поряд з різноманітними формами прояву пізнавальної активності ученими визначаються показники прояву пізнавальної активності. Їх виділення дає можливість більш глибокого та ґрунтовного розкриття особливостей пізнавальної активності дітей молодшого шкільного віку.

Серед показників прояву пізнавальної активності у психолого-

педагогічній літературі вченими визначено:

- захопленість вивченням матеріалу, зосередженість, увага (К.Щербакова), особливий інтерес до предмета (М. Матюшкін);
- яскраво виражене прагнення виконувати різноманітні, особливо складні завдання, бажання продовжувати заняття (А. Петровський, К. Щербакова);
- прояв самостійності у доборі засобів, способів дій, досягненні результату, здійсненні контролю;
- спілкування з дорослим, питання до нього, спрямовані на пізнавальні інтереси (М. Матюшкін, К. Щербакова);
- емоційне ставлення до предмета, постійне прагнення до нього.

У психолого-педагогічній літературі помічено традиційне визначення творчого (високого), інтерпретивного (середнього) та репродуктивного (початкового) рівнів пізнавальної активності (В. Лозова, Г. Щербакова та ін.). У більшості досліджень можна помітити внутрішню динаміку від її репродуктивного рівня до творчого.

Нижче розглянемо компоненти та критерії пізнавальної активності (табл. 1.2)

Учні початкових класів, що виявляють інтерпретивний рівень розвитку пізнавальної активності, працюють самостійно, але підтримують роботу за допомогою запитань до педагога. Репродуктивний, або, як його ще називають, відтворювальний рівень розвитку пізнавальної активності, характеризується тим, що школярі, які проявляють його, мають нестійкий інтерес до пізнання, легко відволікаються, охоче виконують завдання за зразком, від самостійного пошуку відмовляються [31].

В. Лозова власне визначає виконавську, реконструктивну та творчу пізнавальну активність учнів початкової школи. Г. Щукіна виділяє три рівні пізнавальної активності: репродуктивно-наслідувальна, пошуково-виконавська, творча [65] (табл. 1.2).

Отже, розроблена у процесі роботи з учнями типологія рівнів визначає характер діяльності та вимагає відповідного рівня їх загального розвитку, врахування вікових та індивідуальних можливостей.

Таблиця 1.2

Компоненти та критерії пізнавальної активності

Компоненти пізнавальної активності	Критерії пізнавальної активності	Вчені, які їх визначили
1	2	3
Мотиваційний	тип потреб (мотивів), що викликають той чи інший тип активності	М. Матюшкін
	мотиви, інтереси, переконання	Ш. Амонашвілі Д. Годовікова, М. Матюшкін
	пізнавальні потреби	Г. Сирота
Емоційний	позитивне ставлення до діяльності та її результатів	Д. Годовікова
	зацікавленість, подив, старанність, радість та інші почуття у процесі пізнання	Д. Годовікова, М. Матюшкін
Орієнтаційний	об'єкт пізнання, що має дидактично організовану форму	Ш. Амонашвілі
	Мета	Г. Сирота
Змістовно-операційний	способи та засоби дії з об'єктом з метою його засвоєння	Ш. Амонашвілі
	саморегуляція пошукової діяльності	М. Матюшкін
	дії, спрямовані на вирішення задачі	В. Мілерян
Оціночний	Дії	Г. Сирота
	результат пізнавальної активності	Г. Сирота
	обґрунтування результату пізнання	В. Мілерян

Таким чином, в результаті аналізу психолого-педагогічної літератури було з'ясовано, що важливою стороною діяльності учнів початкової школи, здійснюваної протягом довгого періоду є пізнання оточуючого світу. Аналіз психологічних (Н. Лейтес, В. Юркевич) та педагогічних (В. Лозова) аспектів проблеми розвитку пізнавальної активності свідчить про постійний інтерес науковців до цього процесу.

Пізнавальна активність – власне це риса особистості, яка виявляється у її ставленні до пізнавальної діяльності, що передбачає стан готовності, прагнення до самостійної діяльності, спрямованої на засвоєння учнями початкової школи соціального досвіду, накопичених людством знань і способів діяльності, а також знаходить вияв у якості пізнавальної діяльності [26].

Пізнавальна активність є складним і багатограним явищем. Вона має структуру, в якій вчені виокремлюють:

- типи: адаптивний та продуктивний; зовнішня активність перетворення; потенційна і реалізована активність; власна активність молодших школярів і активність стимульована з боку дорослого;

- види: потенційна та функціонуюча; зовнішня та внутрішня; нормативно-гетерономна та ініціативно-автономна; імпульсивна і усвідомлена; ситуативна та інтегральна; репродуктивна, реконструктивна та творча; перцептивно-мнемічна, наочно-практична, операційно-дієва, творчо-пізнавальна, мотиваційна;

- компоненти (мотиваційний, емоційний, орієнтаційний, змістовно-операційний, оціночний) та елементи (мотиви, інтереси, переконання, потреби, зацікавленість, подив, об'єкт пізнання та інші);

- форми прояву: позитивне ставлення до діяльності; уміння бачити і самостійно формулювати пізнавальну задачу; допитливість; сумлінність; оригінальність; цілеспрямованість, доцільність пізнавальних дій та ін.;

- рівні: виконавський, реконструктивний, творчий; репродуктивно-наслідувальний, пошуково-виконавський, творчий; високий, середній, початковий [39].

1.2. Особливості розвитку пізнавальної активності молодших школярів

Аналіз психолого-педагогічної і методичної літератури з проблеми дослідження, а також дані педагогічної практики свідчать, що незважаючи на досить широкий спектр обговорення проблеми формування пізнавальної активності дітей молодшого шкільного віку, залишається недостатньо вивченим питання про особливості цього процесу, його роль у розвитку кожної дитини як неповторної індивідуальності.

У наукових дослідженнях, присвячених проблемі формування пізнавальної активності молодших школярів, знаходимо характеристики цієї риси особистості:

- активність, спрямована на весь зовнішній світ, що має основний орієнтовний рефлекс, який розвивається на базі пізнавальної потреби і виражається у побудові взірця світу через орієнтовно-дослідницьку чи пошукову діяльність;

- пізнавальна діяльність, у процесі якої дитина вчиться, пізнає оточуючий світ;

- допитливість, як певна якість особистості, яка спрямовує учнівські пізнавальні потреби на всіх етапах життя і у різних видах діяльності: грі, навчанні, праці;

- пізнавальна активність як така, в якій учні початкової школи виступають як суб'єкт, який створює свій досвід до певної міри самостійно; водночас вона є реципієнтом зовнішніх впливів [5].

Дані визначення пізнавальної активності дитини молодшого шкільного віку характеризують окремі її показники: потребу у пізнанні, допитливість та самостійність.

Сучасна психологічна література характеризує пізнавальну активність переважно через механізми функціонування та розвитку психічних процесів (уваги, пам'яті, уяви, мислення, мовлення, сприймання) на певному віковому відрізку (Л. Буркова, Т. Дуткевич, К. Щербакова та ін.) [19]. Вчені констатують

у дітей на початку шкільного віку стійке та цілеспрямоване сприймання; інтенсивний розвиток мимовільної пам'яті; формування основ довільної пам'яті; відокремлення мислення від сприймання перетворення його на відносно самостійний процес; істотні зміни у розвитку мовлення (збільшення словника, формування фонетичної сторони мовлення); здатність дитини в деякій мірі спрямовувати власну увагу.

Вчені, праці яких присвячені вивченню особливостей пізнання молодших школярів, підкреслюють, що пізнавальна активність учнів:

- включає підвищення інтересу до навчання (до предмета, що вивчається, самого процесу навчання). Учні початкової школи виявляють позитивне ставлення до пізнавальної діяльності, прагнення більш глибокого вивчення предметів і явищ, бажання поглибити пізнавальну діяльність за рахунок джерел соціальної комунікації, через читання, телебачення, радіо;

- проявляється за умов раціональної організації освітнього спілкування (на уроці та у позаурочний час), у формі запитань до дорослого, спрямованих на пізнавальні інтереси;

- найчастіше виявляється в атмосфері, де немає тиску та примусу, а весь освітній процес будується на гуманних засадах;

- характеризується цілеспрямованістю пізнавальних дій, їх доцільністю, яка мотивується, проявом самостійності у доборі засобів, способів дій, досягнення результату, здійснення контролю;

- виявляється за умови створення вчителем сприятливого мікроклімату, позитивних взаємин між усіма членами колективу;

- характеризується максимальним проявом індивідуальності у молодшому шкільному віці;

- передбачає прояв самостійності в діяльності [40].

Так, порівняльний аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми розвитку та виховання молодших школярів з більш старшими дітьми вказує на деяку схожість у особливостях їхньої пізнавальної активності:

- підвищення інтересу до навчання;

- виявляється учнями в умовах, коли їм цікаво, коли вчитель не просто навчаючи грає (що є теж дуже важливим), а й спілкується, організовує пізнання, знайомить дітей з новим, невідомим;

- проявляється в учнів початкової школи при створенні комфортних соціальних умов, забезпеченні позитивних стосунків між усіма членами учнівського колективу;

- на вищих рівнях розвитку пізнавальної активності учнів молодшого шкільного віку спостерігається прояв індивідуального, власного стилю поведінки під час пізнання;

- передбачає прояв самостійності, але в молодшому віці все ж таки є характерним присутність спілкування з дорослими та однолітками у процесі пізнання [65].

У чисельних дослідженнях, присвячених вивченню особливостей протікання процесу пізнання, вченими зазначається, що цей процес відбувається у найрізноманітніших доступних дітям молодшим школярам видах діяльності:

- у спілкуванні з дорослими та однолітками;
- у предметній діяльності;
- у грі;
- у навчанні, а саме:
 - на різних предметах (В. Котирло, С. Ладивір): з математики (К. Щербакова), слухання художніх текстів (Г. Кудріна), праці (Г. Марочко), я досліджую світ та інших;
 - у процесі рішення пізнавальних завдань (Л. Венгер);
 - у процесі екскурсій та вивченні сезонних явищ природи (Л. Буркова);
 - у процесі організації елементарної пошукової діяльності (Л. Маневцева) та експериментування;
 - у вирішенні нестандартних, проблемних, випереджаючих, творчих завдань та інтелектуальних ігор (С. Ян) [18].

Відзначимо, що активність молодших школярів ще не характеризується

цілеспрямованістю пізнання у окремій галузі – учня цікавить усе, що його оточує, для нього характерна всеосяжна активність у пізнавальній діяльності, виняткова допитливість від «Що це таке?» до «Хочу все знати!»

(Г. Люблінська, В. Юркевич). Дана особливість значною мірою відрізняє пізнавальні інтереси молодшого школяра від відповідних інтересів дітей більш старшого віку.

Таким чином, у процесі пізнання учень початкової школи виступає як повноцінна особистість, що здатна до визначення своєї активності, творчості у діяльності, реалізації власної волі, інтересів та потреб.

Власне пізнавальна активність, керована пізнавальними інтересами, закладає основи пізнавальних здібностей молодшого школяра, розвиток яких є необхідною умовою формування творчого мислення. Слід зазначити, що усі перелічені особливості пізнавальної активності в шкільному молодшому віці перебувають на рівні становлення і в подальшому стають підґрунтям для розвитку пізнавальної діяльності [40].

Отже, аналіз психолого-педагогічних джерел дозволяє виділити наступні особливості розвитку пізнавальної активності молодших школярів:

- пізнавальна активність проявляється з народження та інтенсивно розвивається протягом усього шкільного віку, виходячи за його межі, забезпечуючи набуття дитиною різноманітного досвіду пізнання оточуючого;

- вона виявляється у різних видах діяльності, як правило не характеризується цілеспрямованістю пізнання у окремій галузі – учня початкової школи цікавить усе, що його оточує;

- пізнавальна активність молодших школярів яскраво виявляється у постійних запитаннях, розмірковуванні, порівнюванні, експериментуванні, постановці та вирішенні найрізноманітніших учнівських проблем, спрямованих на більш глибоке пізнання школярем оточуючих предметів та явищ;

- молодші школярі виявляють пізнавальний інтерес на рівні цікавості та всеосяжної допитливості. Ця активність спрямована не тільки на пізнання окремого предмета чи явища, а й на розпізнання устрою, причини, мети,

призначення, способу використання і таке інше.

Пізнавальний інтерес є важливою складовою пізнавальної активності та підвищується з накопиченням учнем досвіду пізнавальної діяльності. Від молодшого до старшого шкільного віку пізнавальні інтереси набувають стійкості. Інтерес учнів початкової школи прямо залежить від знань, якими вони володіють, а також від способів, якими учитель передає їй нові знання. У процесі формування у молодшого школяра пізнавального ставлення до оточуючого чітко простежується єдність інтелектуального та емоційного (як домінуючого) ставлення до предметів, явищ дійсності. Учні початкової школи під час навчання виявляють емоції, які свідчать про її інтерес до цього процесу, бажання пізнати нове, захопленість і таке інше. У молодшому шкільному віці розвиток психічних процесів стає підґрунтям майбутнього навчання. Ефективним чинником формування пізнавальної активності є створення умов для виявлення школяра як суб'єкта власної діяльності, взаємодії з дорослими та однолітками. Після 5-6 років пізнавальна активність набуває вигляд ініціативної перетворюючої активності. Набуті дитиною в процесі життя знання та практичний досвід дають змогу усвідомити власні можливості, а це, у свою чергу, породжує нові бажання, спонукає до ініціативних, а потім і творчих дій. Дані особливості пізнавальної активності молодших школярів перебувають на рівні становлення і в подальшому стають міцним підґрунтям для розвитку пізнання у процесі майбутньої життєдіяльності [39].

Таким чином, зважаючи на унікальність дитинства, як періоду розвитку дитячої особистості, слід вказати на те, що особливості розвитку пізнавальної активності, проходячи певні етапи становлення, мають індивідуальний характер. За школярем визнається право на несхожість, власний погляд, індивідуальні захоплення, інтереси, риси характеру, стилю та інше. Кожен учень, як індивідуальність, потребує індивідуального ставлення у процесі роботи як під час фронтально організованих вчителем занять, так і в роботі у групах. Обов'язковим є урахування педагогом індивідуальних проявів особистості молодших школярів у пізнавальній діяльності.

Г. Люблінська, даючи змістовний аналіз та характеристику розвитку пізнавальної активності молодших школярів протягом молодшого шкільного віку, не зводить ці характерні особливості у певні рівні [40].

Т. Кондратенко, С. Ладивір визначають три рівні активності учнів, що надає характеристикам груп молодших школярів більшої вагомості та глибини:

- високий – учні завжди активні, ініціативні у відповідях та спілкуванні, допитливі, завжди уважні, дотримуються вказівок, правильно виконують завдання, проявляють готовність долати труднощі, ведуть активний пошук рішення, легко контактують з учителями і однолітками, уміють вирішувати конфлікти;

- середній – молодші школярі відповідають тільки на прохання вчителя; слухають пояснення дорослого, але самі не звертаються за допомогою, потребують повторення, вказівок та контролю за ходом діяльності; відволікаються, наслідують інших, завдання виконують за умови додаткового стимулювання; роблять спроби долати труднощі, але у випадку невдачі відступають; у спілкуванні надають перевагу знайомим учням, підкоряються ініціативі іншого, проявляючи конформність;

- низький – учні початкової школи пасивні, можуть працювати тільки за умови персонального звертання та постійної допомоги учителя, байдужі, без спеціальної підтримки не починають діяльність, не працюють без взірця, при найменшому утрудненні звертаються за допомогою чи відмовляються від діяльності; включаються у спільну діяльність на запрошення, але не вміють підтримувати стосунки, часто конфліктують [39].

Виходячи з аналізу наукових досліджень, присвячених різним аспектам проблеми пізнавальної активності учнів початкової школи, враховуючи особливості їх розвитку у молодшому шкільному віці, зробимо спробу сформулювати критерії, показники та рівні пізнавальної активності молодших школярів (табл. 1.3).

Враховуючи названі критерії та їх показники, можемо надати характеристику рівнів розвитку пізнавальної активності молодших школярів.

- репродуктивно-наслідувальний рівень – учні характеризуються пізнавальною пасивністю, відсутністю інтересу до пізнавальної діяльності, недостатньою сформованістю пізнавальних умінь. Вони віддають перевагу іншим видам діяльності (ігровій, конструктивній, зображувальній та іншим) над пізнавальною. У навчанні несамостійні, виконують завдання лише із покроковою допомогою та контролем з боку вчителя; мають вузьке коло знань про навколишні предмети, природу, людей, себе; не можуть добирати матеріал для самостійної діяльності; відчують труднощі у встановленні зв'язків між предметами та явищами. Для учнів з цим рівнем пізнавальної активності характерними є крайні пороги емоційності: вони або дуже замкнуті, неконтактні, неемоційні, або, навпаки, непосидючі, часто тушують загальну дисципліну, їм важко зосередитися на тому матеріалі, який вивчається;

- репродуктивно-виконавчий рівень – учні початкової школи характеризуються тим, що мають нестійкий інтерес до пізнання, який можливо підтримувати тільки використовуючи яскравий матеріал; прагнуть зрозуміти, запам'ятати, відтворити свої знання в ситуації дії за зразком у схожих, однотипних завданнях; можуть визначати окремі зв'язки між предметами і явищами. Учні здатні добирати матеріал для своєї діяльності, але потребують постійного стимулювання діяльності з боку учителя, заохочення дій, спрямування роботи у певному напрямі та темпі, підказок;

- конструктивно-виконавчий рівень – молодших школярів характеризуються досить стійким прагненням до пізнавальної діяльності у індивідуальній і колективній формах. Вони мають добре розвинену пізнавальну сферу, виявляють самостійність при виконанні завдань різного типу, добре орієнтуються у вивченому матеріалі та непогано засвоюють новий, що потім проявляється у різних видах діяльності; виявляють переважно позитивні емоції у процесі пізнання, у випадках невдач реагують адекватно, намагаючись виправити помилку. У цих учнів можна спостерігати прояви оригінальності у певних видах діяльності, що їм подобається;

Таблиця 1.3

Рівні, критерії та показники пізнавальної активності

Рівні	Критерії та показники пізнавальної активності				
	Інтерес	Ініціатива	Самостійність	Оригінальність	Пізнавальна орієнтація
Репродуктивно-наслідувальний	Пізнавальна пасивність, відсутність інтересу до пізнавальної діяльності	Виявлення бажання включитися у пізнавальну діяльність	Не можуть працювати самостійно; виконують завдання із постійною покроковою	Не виявляють	Мають вузьке коло знань про навколишні предмети, природу, людей та себе;
Репродуктивно-виконавчий	Нестійкий інтерес до пізнавальної діяльності, який можна підтримувати яскравим пізнавальним матеріалом	Включення у діяльність	Учням потрібна мінімальна допомога у пізнавальній діяльності з боку учителя у вигляді поштовху, підказки, заохочення дій	Виявляють у ситуації дії за зразком, на репродуктивному рівні	Прагнуть зрозуміти, запам'ятати, відтворити свої знання за зразком у однотипних завданнях;
Конструктивно-виконавчий	Досить стійкий вибірковий інтерес до пізнавальної діяльності	Дії, спрямовані на досягнення позитивного результату пізнання	Достатній рівень незалежності від інших, наполегливість у досягненні мети.	Проявляють у певних видах діяльності, до яких мають інтерес	Добре орієнтуються у вивченому Матеріалі, використовують знання у практичній діяльності
Творчий	Стійкий інтерес і прагнення до творчої пізнавальної діяльності	Активні, енергійні дії, спрямовані на пошук оригінальних ідей	Високий рівень незалежності від інших наполегливість у досягненні мети	Відшукують нестандартні ідеї, творчо підходять до вирішення різноманітних завдань	Уміють аналізувати, встановлювати зв'язки

- творчий рівень – молодші школярі характеризуються стійким інтересом і прагненням до творчої пізнавальної діяльності. Вони здатні до відповідного аналізу нового матеріалу, встановлення структурно-функціональних, причинних, просторових зв'язків; творчого застосування знань у своїй практичній діяльності, порушуючи шаблони, звичні зв'язки між предметами та явищами. Пізнавальну діяльність цих школярів визначають як пошукову, якій притаманні відповідні пізнавальні емоції (здивованість, подив, захопленість, радість та інші). Учням початкової школи властивий прояв високого рівня самостійності, наполегливості у досягненні мети, пошук оригінальних ідей [18] (табл. 1.3).

Так, вважатимемо пізнавальну активність молодших школярів як таку, яка формується і розвивається на основі пізнавальної потреби у різних видах діяльності, забезпечує формування цілісного уявлення про оточуючий світ, характеризується наявною пізнавальною орієнтацією, ініціативністю, самостійністю учня, інтересом та оригінальністю.

Таким чином, визначено особливості розвитку пізнавальної активності молодших школярів: властивість інтенсивно розвиватись; здатність реалізовуватись у різних видах діяльності; виявлення у запитаннях, розмірковуваннях, порівняннях, експериментуванні, вирішенні найрізноманітніших учнівських проблем; наявність пізнавального інтересу на рівні цікавості та всеосяжної допитливості; поєднання інтелектуального та емоційного ставлення до предметів та явищ дійсності; наявність ознак самостійності, певної саморегуляції та самоконтролю; набуття ініціативної перетворюючої активності.

Розкрито критерії та показники пізнавальної активності молодших школярів. Серед критеріїв визначено: пізнавальна орієнтація, інтерес, ініціатива, самостійність, оригінальність.

Проаналізовано чотири рівні сформованості пізнавальної активності молодших школярів: творчий, конструктивно-виконавчий, репродуктивно-виконавчий, репродуктивно-наслідувальний.

Під пізнавальною активністю молодших школярів розуміється така активність, яка формується і розвивається на основі пізнавальної потреби у різних видах діяльності, забезпечує формування цілісного уявлення про оточуючий світ, характеризується наявною пізнавальною орієнтацією, ініціативою, самостійністю учня, інтересом та оригінальністю.

Доведено, що становлення пізнавальної активності молодших школярів в відбувається, з одного боку, за рахунок власного досвіду дитини у процесі повсякденного життя. Поряд з цим, особливості розвитку школяра передбачають визначальне місце дорослого в організації усього життя учня, у тому числі й пізнання. При цьому дорослий організує діяльність дітей, використовуючи різноманітні засоби .

1.3. Дидактичні можливості проблемного навчання як засобу розвитку пізнавальної активності молодших школярів

Формування пізнавальної активності молодших школярів є важливою складовою успішного розвитку, самореалізації особистості, формування в неї стану психологічної готовності активно опановувати знання. Для того, щоб сформувати в молодших школярів пізнавальну активність слід визначити способи успішної реалізації даного процесу [37].

Сьогодні під проблемним навчанням розуміється така організація навчальних занять, яка передбачає створення під керівництвом учителя проблемних ситуацій та активну самостійну діяльність молодших школярів по їх вирішенню, в результаті чого і відбувається творче оволодіння професійними знаннями, навичками, вміннями та розвиток розумових здібностей.

Більшість сучасних публікацій з теорії навчання пов'язані з ідеєю активізації освітнього процесу та навчальної діяльності молодших школярів. Навчання молодших школярів готовим прийомам розумової діяльності – це шлях досягнення звичайної активності, але не творчої.

Мета активізації шляхом проблемного навчання полягає в тому, щоб зрозуміти рівень засвоєння понять та навчити не окремим розумовим операціями у випадковому, стихійному порядку, а системі розумових дій для вирішення нестандартних задач. Ця активність полягає в тому, що учень початкової школи, аналізуючи, порівнюючи, синтезуючи, узагальнюючи, конкретизуючи фактичний матеріал, сам отримав з нього нову інформацію. Іншими словами, це розширення та поглиблення знань за допомогою раніше засвоєних знань або нове застосування набутих знань. Нового застосування отриманих знань не може дати ні вчитель, ні книга, воно шукається і знаходиться учнем поставленим в відповідну ситуацію. Це і є пошуковий метод навчання [42].

Учитель повинен завжди й у всьому спонукати учнів до роботи думки й неухильно вести їх до самостійного мислення. Щоб навчити молодших школярів науково мислити, не потрібно збільшувати обсяг знань, а слід іти шляхом, яким рухалися думки вчених, розвивалась наука. З методичної точки зору це означає, що науковість навчання визначається не власне об'єктом знань, а тим шляхом, яким учитель підводить молодших школярів до пізнання різних явищ.

Учень початкової школи повинен не просто засвоїти певну систему знань, а й навчитись аналізувати, порівнювати, узагальнювати, знаходити причинно-наслідкові зв'язки. Тому на уроках раціонально запроваджувати такі методи й прийоми, які передбачають самостійну пошукову роботу.

Проблемний підхід у навчанні – шлях міркувань, роздумів, спостережень, висування гіпотез, розв'язання пізнавальних завдань, завдань дослідницького характеру, перевірки правильності узагальнень, висновків тощо. Таке навчання здійснюється за загальною схемою: вчитель створює проблемну ситуацію, учні аналізують її, усвідомлюючи невідоме для себе, й шукають способи вирішення проблеми. Учитель допомагає учням, організовуючи їх роботу і надаючи необхідну для розв'язання проблеми

інформацію. Це перший рівень проблемності – метод проблемного викладу знань [67].

Другий рівень проблемності – евристичний метод відрізняється від першого тим, що вчитель спільно з учнями аналізує ситуацію і підводить їх до проблеми, а вони вже самостійно формулюють завдання й розв'язують його.

Третій рівень – дослідницький метод полягає в тому, що створюється проблемна ситуація, з'ясування проблеми, її аналіз, формування завдання й вибір оптимального розв'язання учні здійснюють самостійно [28].

Результатом проблемного навчання є нові знання, вміння та способи розумової діяльності. Основною формою проблемного навчання є урок.

Розв'язання проблеми означає самостійне розкриття суті явища. Але щоб самостійно розкрити суть, молодшим школярам необхідно ґрунтовно ознайомитися з явищем і засвоїти його. Тому проблемне навчання підводить учителя до необхідності так організувати роботу учнів на уроці, щоб вони спершу отримали весь необхідний фактичний матеріал. При правильному використанні методики проблемна інтелектуально-пізнавальна діяльність учнів не може не бути ефективною. Учні початкової школи не можуть не засвоїти матеріал. Це визначається тим, що правильно організована інтенсивна розумова діяльність закономірно пов'язана з високою активністю пізнавальних процесів: увагою, сприйняттям, уявою, запам'ятовуванням. Тож, раціонально організовуючи ту чи іншу розумову діяльність учнів, ми можемо передбачати результати навчання, а значить і планувати їх [62].

Проблемна інтелектуально-пізнавальна діяльність наближає молодших школярів до реальних життєвих умов і готує їх до ініціативної, творчої праці. Проблемний урок значно підвищує виховну силу навчання, адже висновки роблять самі учні. Їхні висновки – це вираження особистих науково обґрунтованих поглядів. Знання, здобуті у такий спосіб, значно тісніше впливають на переконання, ніж знання, здобуті традиційним способом (засвоєнням готових знань).

Проблемна навчальна діяльність має великі переваги і з точки зору психологічних закономірностей. На уроках дуже важко привернути увагу всіх учнів, усіх залучити до роботи й досягти високого рівня засвоєння знань. Щоб вирішити проблему, розкрити суть явища, потрібно мислити, а для цього – засвоїти фактичний матеріал. Тому увага учнів на «проблемному» уроці досить висока, сприйняття – надзвичайно продуктивне, а сила запам'ятовування вражає. До того все це відбувається природно, невимушено, як необхідна умова вирішення проблеми [37].

Організація проблемного навчання можлива в усіх класах, тож його методика загалом однакова. Існують відмінності лише у:

- складності та обсягах фактичного матеріалу;
- складності проблемних завдань;
- способах її виконання [28].

При проблемному навчанні матеріал висвітлюється так, щоб викликати самостійну розумову діяльність учнів, а через неї забезпечити активну цілеспрямовану увагу, сприйняття, запам'ятовування. Учитель ставить учнів перед необхідністю розв'язання нового, невідомого. Для цього він організовує ознайомлення учнів з фактичним матеріалом і пропонує їм самостійно з'ясувати суть явища, зробити необхідні висновки, застосовуючи знання, уміння, навички, життєвий досвід, які вони вже мають.

Проблемний виклад спрямовано на те, щоб процес пізнання включав не тільки засвоєння учнями готових висновків від учителя, а на те, щоб вони вчилися мислити, самостійно розв'язуючи проблемно-пізнавальні завдання.

У практиці викладання слід застосовувати різні варіанти проблемного викладу:

1. Організуючи вивчення фактичного матеріалу, пропонувати молодшим школярам самостійно розкрити його суть: пояснити причини подій, явищ, зробити висновки тощо.

2. Ознайомлювати молодших школярів з різними думками по суті питань, що вивчаються, або викласти два різних шляхи розв'язання

запропонованої теми. При цьому учні мають обґрунтувати цю думку, яку вони вважають правильною.

3. Звертати увагу молодших школярів на якусь суперечність, конфлікт з тим, щоб вони самі відшукали шляхи розв'язання [62].

Перед учнями початкової школи постає проблема, розв'язання якої на уроці є стимулом їхньої пізнавальної активності й самостійності.

Не менш важливим елементом проблемного навчання є проблемне завдання, яке виступає у вигляді запитання, сформульованого вчителем, або доручення учням знайти та оцінити розбіжності в матеріалі, поданому для спостереження. Це можна робити при вивченні нового матеріалу, при перевірці знань або під час повторення. Правильно підібрані завдання орієнтують молодших школярів у проблемах, пов'язаних з вивченням тієї чи іншої науки, формують пізнавальну та творчу самостійність, виховуючи стійку духовну потребу в пізнанні.

Проблемні завдання дають можливість досягти позитивних результатів при дотриманні таких вимог:

- важливість тематики;
- здатність завдань охоплювати весь основний зміст теми;
- зв'язок кожного окремого завдання з попереднім;
- достатня складність завдання і його посильність;
- різноманітність завдань;
- цікавість завдань для учнів;
- достатність завдань;
- вдале формулювання завдань;
- використання різноманітних джерел знань і прийомів навчання;
- правильний вибір часу постановки завдання [27].

Таким чином, постановка проблеми розглядається як прийом, що допомагає зосередити увагу школярів молодшого шкільного віку на головному.

На основі цієї ідеї у К. Баханова виникла ідея викликати в учнів початкової школи потребу у сприйманні нової навчальної інформації, будуючи навчання у вигляді серії проблемних завдань за схемою:

1. Створення навчальної проблеми, розв'язання якої потребує додаткової інформації.

2. Інформаційний блок – отримання навчальної інформації, необхідної для розв'язання проблеми, однак поданої таким чином, щоб вона не була прямою відповіддю, а залишала місце для роздумів.

3. Повернення до робочої гіпотези, доведення її до спростування.

4. Узагальнення і фіксація основних інноваційних моментів шляхом усного закріплення, записів на дошці і зошитах тощо [37].

Перевірка виконання проблемних завдань – важливий етап проблемного навчання. Адже при проблемному викладі вчитель відмовляється від розкриття суті події чи явища – це повинні зробити самі учні в процесі розв'язання проблемних завдань. Під час перевірки потрібно підтвердити правильні висновки і виправити помилкові. Крім того, перевірка є додатковим мотивом, що спонукає до діяльності. Вона особливо ефективна, коли охоплює кожного учня класу.

Перевірку виконання проблемного завдання слід здійснювати:

- візуально: шляхом перегляду учнівських записів після завершення роботи над ними;

- за взірцем: коли зачитуються і аналізуються декілька відповідей;

- можна запропонувати учням назвати лише по одному пункту, щоб у такий спосіб скласти зразковий перелік основних пунктів відповіді;

- використовувати інтерактивні методи: «Займи позицію», «Уявний мікрофон», «Коло думок», «Асоціативний куц», «Мозковий штурм», «Дерево рішень», «Виправ помилки Петрика», «Ти – мені, я – тобі», «Знайди відповідник», «Навчаючи – учусь» тощо [29].

Доцільно впроваджувати в практику діяльності запропоновану К. Бахановим таку систему контролю при проблемному навчанні:

- вхідний (попередній) контроль на початку уроку, коли учні у стислий термін виконують кілька тестових завдань, які швидко за кодом перевіряються (причому завдання слід підбирати такі, щоб перевірити не тільки знання, а й певні вміння, що дозволяє створити діагностичну карту ступеня розвинутості в учнів інтелектуальних умінь та навичок);

- контроль за застосуванням учнями знань під час вирішення проблемних завдань;

- вихідний контроль наприкінці уроку.

Отже, практичне застосування проблемного навчання як засобу розвитку пізнавальної активності молодших школярів включає декілька етапів:

1. Розробка проблемних питань. Проблемне питання має бути:

- складним, містити в собі протиріччя;
- цікавим;
- здатним охопити широке коло запитань;
- передбачає наукову суперечку;
- створює труднощі, необхідні для проблемної ситуації.

2. Переведення проблемного питання в проблемну ситуацію здійснюється шляхом:

- поглиблення проблемного питання;
- пошуку різних способів його вирішення;
- через зіставлення різних варіантів відповідей.

3. Форми вирішення проблемних ситуацій:

- наукова суперечка;
- проблемні задачі і завдання;
- матеріал для спостереження, тексти, матеріали проблемної спрямованості.

4. Визначення факторів створення проблемних ситуацій:

- рівень розвитку учнів;
- характер матеріалу, що вивчається;
- педагогічні цілі;

- творчі і пізнавальні здібності учнів, їхні інтереси і потреби;
- організація пошукової роботи;
- стимуляція особистої зацікавленості учнів у розв'язанні проблемної ситуації.

5. Створення блоків проблемних уроків.

6. Підготовка проблемних домашніх завдань.

7. Розробка проблемного дидактичного і контрольного матеріалу.

Дана організація навчання сприяє формуванню в молодших школярів інтересу до змісту матеріалу, який вивчається на уроці, виробленню в учнів системи вмінь і навичок самостійної пізнавальної діяльності, перетворенню знань учнів на стійкі переконання, формуванню наукового світогляду та розвитку пізнавальної активності.

Висновки до першого розділу

Більшість дослідників поняття «пізнавальна активність» пов'язують з розглядом діяльності, в якій, пізнаючи навколишній світ, дитина як активний суб'єкт прагне показати свою самостійність, індивідуальність, спрямувати енергію, волю, дії на досягнення позитивного результату.

Пізнавальна активність має адаптивний або продуктивний характер, який, завдяки створенню відповідних умов, має впливати на розвиток особистості, що має значення для дослідження пізнавальної активності дітей молодшого шкільного віку.

У наукових дослідженнях, присвячених проблемі формування пізнавальної активності дитини молодшого шкільного віку визначено характеристики цієї риси особистості: активність, спрямована на весь зовнішній світ, що має основний орієнтовний рефлекс, який розвивається на базі пізнавальної потреби і виражається у побудові взірця світу через орієнтовно-дослідницьку чи пошукову діяльність; пізнавальна діяльність, у процесі якої дитина вчиться, пізнає оточуючий світ; допитливість, як певна якість

особистості, яка спрямовує дитячі пізнавальні потреби на всіх етапах життя і у різних видах діяльності: грі, навчанні, праці; пізнавальна активність як така, в якій дитина виступає як суб'єкт, який створює свій досвід до певної міри самостійно; водночас вона є реципієнтом зовнішніх впливів. Вчені, праці яких присвячені вивченню особливостей пізнання дітей молодшого шкільного віку, підкреслюють, що пізнавальна активність учнів включає підвищення інтересу до навчання. Учні виявляють позитивне ставлення до пізнавальної діяльності, прагнення більш глибокого вивчення предметів і явищ, бажання поглибити пізнавальну діяльність за рахунок джерел соціальної комунікації; проявляється за умов раціональної організації навчального спілкування, у формі запитань до дорослого, спрямованих на пізнавальні інтереси; виявляється в атмосфері, де немає тиску та примусу, а весь навчальний процес будується на гуманних засадах; характеризується цілеспрямованістю пізнавальних дій, їх доцільністю, яка мотивується, проявом самостійності у доборі засобів, способів дій, досягнення результату, здійснення контролю; виявляється за умови створення вчителем сприятливого мікроклімату, позитивних взаємин між усіма членами колективу; характеризується максимальним проявом індивідуальності як у молодшому, так і в середньому шкільному віці; передбачає прояв самостійності в діяльності.

РОЗДІЛ 2

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ВИВЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОБЛЕМНОГО НАВЧАННЯ ЯК ЗАСОБУ РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

2.1. Загальна характеристика проведення педагогічного експерименту

З метою експериментальної перевірки впливу проблемного навчання на розвиток пізнавальної активності молодших школярів було проведено педагогічний експеримент, який проходив у КУ Сумській загальноосвітній школі I-III ступенів № 13 ім. А. С. Мачуленка. Всього у експерименті взяло участь 54 молодших школярів.

Педагогічний експеримент проходив у два етапи: констатувальний і формувальний. У даному підрозділі представлено хід та аналіз результатів констатувального етапу експерименту.

Метою констатувального етапу експерименту було виявлення стану проблеми в початкових класах, а також рівнів пізнавальної активності молодших школярів до формувального експерименту.

Відповідно до мети даного етапу експерименту, необхідним стало виконання таких завдань:

- 1) виявити рівні сформованості пізнавальної активності молодших школярів, а також чинники, що здійснюють вплив на ці рівні;
- 2) здійснити аналіз результатів, отриманих у процесі обстеження учнів, визначити контрольну та експериментальну групи для проведення формувального етапу експерименту.

Дані завдання визначили два напрями роботи на констатувальному етапі експерименту:

- вивчення рівнів сформованості пізнавальної активності третьокласників до формувального впливу;

- вивчити вплив проблемного навчання на розвиток пізнавальної активності молодших школярів.

Перший напрям констатувального етапу експерименту мав на меті завдання вивчення особливостей роботи початкової школи з питання розвитку пізнавальної активності молодших школярів за допомогою проблемного навчання.

Другий напрям. Нами проводилися нетривалі заняття з метою встановлення доброзичливого позитивного емоційного контакту з третьокласниками; спостереження за ними у різних видах діяльності з метою виявлення рівня розвитку пізнавальної активності молодших школярів, а також ряду чинників, що впливають на цей процес.

Оцінювання рівня розвитку пізнавальної активності молодших школярів проводилося згідно з критеріями та показниками прояву пізнавальної активності молодших школярів (табл.1.3): пізнавальна орієнтація (уявлення, пізнавальні уміння та навички); ініціатива; допитливість; самостійність у різних видах діяльності; оригінальність. Також було враховано особливості розвитку пізнавальної активності учнів, визначені рівні пізнавальної активності молодших школярів (підрозділ 1.2).

Було сконструйовано серію завдань, які містять в собі ситуації, де молодші школярі тим чи іншим способом виявляли б показники пізнавальної активності.

Таким чином, було проведено обстеження рівнів пізнавальної активності молодших школярів.

Аналіз праць науковців (О.Бєлова, Л.Вєнгер, Д.Годовікова, З.Кузьменко, Г.Люблінська, Г.Ляміна, Б.Мухацька, Л.Проколієнко, Р.Хаустова, К.Щєрбакова, В.Юркевич та ін.), пов'язаних із загальними та індивідуальними характеристиками пізнавальної діяльності школярів, вивчення проявів пізнавальної активності на констатувальному етапі експерименту показали необхідність зупинитися на виявленні низки чинників, які впливають на

пізнавальну активність кожного окремого учня. Серед основних, з урахуванням вивченої літератури, було визначено такі:

- особливості пізнавальної діяльності молодших школярів (уміння уважно слухати, розуміти новий матеріал, запам'ятовувати його, встановлювати зв'язки з попередніми знаннями; застосовувати набуті знання, уміння й навички у своїй практичній діяльності);
- особливості спілкування учня однолітками (статусні позиції у цих соціальних утвореннях);
- характер самооцінки молодших школярів;
- особливості організації пізнання дітей молодшого шкільного віку на уроках та у повсякденному житті.

У відповідності з цими даними було продумано хід спостереження за третьокласниками під час уроків. Нами фіксувалися відомості про уміння школярів уважно слухати, розуміти новий матеріал, запам'ятовувати його, встановлювати зв'язки з попередніми знаннями; використовувати набуті знання, уміння й навички у своїй практичній діяльності.

Отже, методика проведення констатувального етапу експерименту передбачала не тільки виявлення рівня розвитку пізнавальної активності кожного учня, а й низки чинників, які здійснюють вплив на цей процес.

Перейдемо до аналізу результатів, отриманих у ході констатувального експерименту.

У плануванні індивідуальної роботи з молодшими школярами нами було помічено лише «відпрацювання» певної пізнавальної пасивності на уроках, робота з урахуванням індивідуальності дитини, її неповторних рис особистості, а також таких проявів, як пізнавальні інтереси, емоційні стани, стиль діяльності, який дещо визначається темпераментом, не завжди планується і проводиться, що призводить до неефективного використання робочого часу. При цьому у 88% випадків педагогами недостатньо стимулюється творча активність, а робота мислення учня залишалася на репродуктивному рівні, який

характеризує лише відтворення завдання, поставленого вчителем, тобто за взірцем.

Ми скористались дидактичними іграми проблемного характеру для створення позитивної емоційної атмосфери навчального спілкування тому, що такі ігри мають не тільки пізнавальне значення, а й сприяють виникненню позитивних емоційних переживань, встановлюють загальну робочу атмосферу, вільні ввічливі стосунки. Очікуваним наслідком є активне приєднання учнів класу до спільної навчально-пізнавальної діяльності, входження кожного з них рівноправним суб'єктом процесу навчання, що є необхідним у процесі формування пізнавальної активності.

Спостерігаючи за виконанням третьокласниками завдань через облік середнього арифметичного отримали показники розвитку пізнавальної активності молодших школярів на констатувальному етапі експерименту (табл. 2.1).

Наступним кроком було здійснення аналізу результатів спостереження за проявами пізнавальної активності учнів у процесі організації пізнавальної діяльності та спілкування з однолітками (за чинниками, які здійснюють вплив на рівень розвитку пізнавальної активності школяра).

Спостереження за молодшими школярами під час організації уроків з природознавства дало можливість виявити та зафіксувати окремі особливості пізнавальної діяльності третьокласників. Їх узагальнені дані представлено в табл. 2.2.

Аналізуючи особливості спілкування молодших школярів з однолітками, нами було виявлено ряд загальних тенденцій, які буде розглянуто на конкретних прикладах.

При виконанні завдання звертали увагу на:

- самостійність виконання третьокласниками завдання;
- бажання (чи небажання) виконувати завдання;
- емоційний стан школяра під час виконання.

Таблиця 2.1

**Рівні пізнавальної активності молодших школярів на
констатувальному етапі експерименту**

Рівні пізнавальної активності	Якісна характеристика дітей з відповідним рівнем пізнавальної активності	Кількісний склад дітей, (у %)			
Репродуктивно-наслідувальний	Виявлення бажання включитися у пізнавальну діяльність; пізнавальна пасивність; вузьке коло знань; потреба у постійній покроковій допомозі учителя, з урахуванням низки індивідуальних особливостей.	40,0	44,8	26,8	28,0
Репродуктивно-виконавчий	Включення у діяльність, нестійкий інтерес до пізнання; прагнення орієнтуватися у новому матеріалі, але недостатня сформованість навичок пізнавальної діяльності; потреба мінімальної допомоги з боку дорослого.	23,6	27,6	37,5	31,7
Конструктивно-виконавчий	Вибірковий інтерес до пізнавальної діяльності; незалежно від інших перенесення набутих знань, умінь і навичок на досягнення результату пізнання з пропонуванням у певних видах діяльності нестандартних ідей; відносна самостійність під час роботи.	27,3	19,0	25,0	28,0
Творчий	Наполегливість, стійкий інтерес до пізнання; активні, енергійні дії, спрямовані на пошук оригінальних, нестандартних ідей для досягнення позитивного результату пізнання.	9,1	8,6	10,7	12,3

Таблиця 2.2

**Особливості пізнавальної діяльності молодших школярів
на констатувальному етапі експерименту**

Характер пізнавальної діяльності	Якісна характеристика особливостей пізнавальної діяльності учнів	Кількісний склад дітей, (у %)			
Репродуктивно-Наслідувальний	Включаються у пізнавальну діяльність при наявності взірця, постійному індивідуальному контролю та підтримці.	12,7	12,1	21,4	15,8
Репродуктивно-Виконавчий	Включаються у пізнавальну діяльність при наявності взірця, послідовності дій та критеріїв для оцінки результату, потребують стимулюючої допомоги (поштовху, підказки) для використання знань у практичній діяльності.	25,5	29,3	21,4	29,9
Конструктивно-Виконавчий	Досить уважні до нового, розуміють пояснення, приклади, встановлюють деякі причинно-наслідкові зв'язки; переносять засвоєний спосіб дії на новий зміст (спочатку близький, а потім і більш далекий). Конструюють з відомих дій та операцій відповідний спосіб рішення.	38,2	25,9	26,8	26,3
Творчий	Уважні, швидко запам'ятовують новий матеріал, самостійно встановлюючи зв'язки з вже відомим та творчо застосовуючи свій досвід у різноманітній притаманній дітям діяльності. У нових умовах використовують дії та операції, яким спеціально ще не навчались.	23,6	32,7	30,4	28,0

Обробка результатів, отриманих у дослідженні статусних позицій третьокласників у групі однолітків (за методикою «Секрет») відбувалась шляхом відрахування кількості загальних та взаємних виборів учнів, що потрапили до груп «лідерів» - учні, що мають п'ять і більше виборів; «учням, яким надають перевагу» - 3-4 вибори; «учні, що приймаються колективом» - 1-2 вибори; «учні, що не приймаються колективом» - учні, яких не вибрала жодна дитина з групи (ізолювані діти). Аналіз результатів власних спостережень за молодшими школярами у різних життєвих ситуаціях, дозволив отримати уявлення про статусні позиції та особливості спілкування молодших школярів (табл.2.3).

Отримані дані свідчили про те, що у класних колективах між молодшими школярами склалися напружені взаємини, а вчителі не приділяють належної уваги зближенню дітей, підвищенню соціального статусу окремих учнів у групі однолітків.

Отже, відчувалася гостра потреба у проведенні роботи по встановленню добрих стосунків між учнями класу, що у подальшому сприятиме налагодженню спільної емоційно забарвленої пізнавальної діяльності на уроках. Отримані показники дають підстави для обов'язкового врахування їх у плануванні подальшої роботи з метою підвищення соціального статусу окремих дітей, які зараз перебувають у «некомфортних» статусних групах, налагодження дружніх стосунків між учнями класу. Наявні дані будуть базовими на формульовальному етапі експерименту, а також визначатимуть зміст індивідуальної роботи, спрямованої на зближення молодших школярів у колективі.

Результати констатувального етапу експерименту дозволяють стверджувати, що вчителі третьокласників одним із важливих засобів становлення пізнавальної активності визначають різні типи проблемних завдань, серед яких певне місце відводять творчим, що посилюють позитивні пізнавальні емоції, розширюють коло дитячих інтересів, спонукають до розв'язання різноманітних проблем.

Таблиця 2.3

**Особливості спілкування та статусні позиції у групі однолітків
молодших школярів на констатувальному етапі експерименту**

Статус учня у групі однолітків	Якісна характеристика особливостей спілкування дітей з однолітками	Кількісний склад учнів, (у %)			
Діти, які не приймаються колективом	Самотні, замкнуті або агресивні, не вміють товаришувати, домовлятися, часто порушують правила поведінки. Не враховують позицію партнерів.	27,3	22,4	25,0	24,5
Діти, що приймаються колективом	Намагаються підкорятися, налагоджувати стосунки, відповідати вимогам однолітків, прагнуть до узгодження дій з ними.	43,6	34,5	21,4	33,4
Діти, яким надають перевагу	Добрі товариші, уміють підтримувати стосунки, спілкуватися. При вирішенні конфліктів звертаються до лідерів, або дорослого. Розуміють емоційні стани інших, виявляють готовність допомогти.	20,0	27,6	35,7	28,0
Діти-зірки	Лідери, уміють організувати діяльність, пропонують ідеї, план дій; самостійно налагоджують взаємини і вирішують конфліктні ситуації.	9,1	15,5	17,9	14,1

Педагоги застосовують творчі завдання на окремих етапах уроку, але така робота носить стихійний непланомірний характер. У той же час, вони вказують на недостатність методичної літератури з цього питання. Проведене констатувальне обстеження молодших школярів дало змогу виявити рівні сформованості у них пізнавальної активності: репродуктивно-наслідувальний –

34,9% учнів, репродуктивно-виконавчий – 30,1%, конструктивно-виконавчий – 24,9%, творчий – 10,1% учнів. Отримані дані свідчать про необхідність проведення роботи, спрямованої на підвищення рівня пізнавальної активності третьокласників.

Встановлено залежність рівня пізнавальної активності від таких чинників як-то:

- особливості пізнавальної діяльності учнів (уміння уважно слухати, розуміти новий матеріал, запам'ятовувати його, встановлювати зв'язки з попередніми знаннями; застосовувати набуті знання, уміння й навички у своїй практичній діяльності);
- особливості спілкування учня з однолітками (статусні позиції у цих соціальних утвореннях);
- особливості організації пізнання молодших школярів під час уроків та у повсякденному житті.

Аналіз особливостей пізнавальної діяльності школярів показав, що сформованість уміння уважно слухати, розуміти новий матеріал, запам'ятовувати його, встановлювати зв'язки з попередніми знаннями, застосовувати набуті знання, уміння й навички у своїй практичній діяльності здійснює вплив на розвиток пізнавальної активності учня.

2.2. Реалізація проблемного навчання як засобу розвитку пізнавальної активності молодших школярів

Дослідження свідчать про те, що стимулювання розвитку пізнавальної активності можливе за допомогою проблемного навчання. Як було зазначено вище, в межах цієї проблеми залишаються невизначеними деякі аспекти впливу проблемних методів на пізнавальну активність молодшого школяра, зокрема їх дія на індивідуальність учня у різних видах та формах діяльності.

Вивченню особливостей роботи з третьокласниками з питання формування у них пізнавальної активності методами проблемного навчання було присвячено наше експериментальне дослідження.

У експериментальній роботі з метою підвищення рівня розвитку пізнавальної активності молодших школярів були використанні наступні методи.

Евристичний метод використовувався, як спосіб проблемного засвоєння досвіду творчої діяльності, окремих її етапів. Це відбувалося в процесі розв'язання конкретної проблеми. На кожному етапі застосовувалось одне або кілька складних умінь логічного мислення, які утворювали його основний зміст. Молодші школярі оволодівали уміннями на різноманітному матеріалі шляхом виконання репродуктивних завдань за зразком. Наприклад, на етапі аналізу проблемної ситуації провідним було уміння всебічно аналізувати предмети, явища, зв'язки між ними. У процесі навчання це уміння формувалося репродуктивно, а уміння аналізувати проблемну ситуацію засвоювалось тільки в створених учителем проблемних ситуаціях шляхом оперування уміння всебічно аналізувати об'єкт.

Перший варіант евристичного методу передбачав: створення проблемної ситуації і формулювання проблемного завдання, яке було складним для поетапного розв'язання молодшими школярами. Тому воно ділилося на ряд простих підпроблем. Вони виходили одна з одної, тобто кожна наступна зумовлювалася попередньою, а розв'язання останньої приводило до розв'язання головної проблеми (табл. 2.4).

Другий варіант методу передбачав організацію розв'язання цілісної проблеми поетапно. До роботи на кожному етапі молодші школярі залучалися з різним рівнем співробітництва з учителем, залежно від їх загальної та локальної готовності.

Так, одні етапи учні виконували разом з учителем, інші – самостійно, але під безпосереднім керівництвом, а деякі виконував сам учитель, показуючи й коментуючи власне процес діяльності.

Таблиця 2.4

Діяльність вчителя і учнів, організована евристичним методом

Вчитель	Учень
<p>Створює проблемну ситуацію; ділить проблему на ряд логічних підпроблем; спонукає до усвідомлення суті підпроблем; актуалізує опорні знання, уміння й навички; організовує: пошук шляхів розв'язання окремих підпроблем, планування діяльності, виконання практичних і пізнавальних дій; здійснює прямий контроль і коригування діяльності учнів; організовує само- або взаємоконтроль; само- або взаємокоригування; аналізує, оцінює результати розв'язання кожної підпроблеми і проблеми в цілому, організовує само- або взаємооцінювання.</p>	<p>Сприймає, аналізує проблемну ситуацію у співпраці з учителем; осмислює проблему як суб'єктивну; осмислює зміст конкретних підпроблем; актуалізує опорні знання та уміння; бере участь: у пошуку шляхів розв'язання окремих підпроблем; плануванні діяльності, розв'язує підпроблеми з різним рівнем самостійності; здійснює само- або взаємоконтроль; само- або взаємокоригування, само- або взаємоаналіз і само- або взаємооцінювання результатів розв'язання кожної підпроблеми і проблеми в цілому.</p>

Евристичний метод найчастіше використовувався у формі бесіди.

Критеріями вибору евристичного методу у процесі навчання були відповідність власне предметного змісту та загальна й локальна готовність молодших школярів до такого виду діяльності.

Евристичний метод в обох його варіантах дав можливість сформувати в учнів уміння здійснювати окремі етапи розв'язання проблеми. Однак,

обмеження навчального процесу участю молодших школярів тільки в частковому розв'язанні творчих задач не привело до формування умінь досліджувати й розв'язувати цілісні проблеми, якими вони не були б простими. Цю функцію покликаний виконувати дослідницький метод навчання.

Сутність дослідницького методу полягала в організації пошукової, творчої діяльності молодших школярів, спрямованої на розв'язання нових для них проблем. Учитель пропонував для самостійного дослідження ту або іншу проблему, яку учні розв'язували, застосовуючи необхідні для цього знання, засоби і способи діяльності. Використовуючи завдання, теоретичні і практичні дослідження, молодші школярі осмислювали проблему, обґрунтовували гіпотези щодо її розв'язання, планували їх перевірку, здійснювали пошуки і приходили до остаточного результату. При цьому пізнавальна діяльність молодших школярів за структурою наближалася до дослідницької діяльності вчених.

Форми завдань бути різними: завдання, які можна швидко розв'язати в класі або вдома, завдання, що вимагають цілого уроку, домашнє завдання на певний термін (тиждень, місяць). Зрозуміло, що в навчальному процесі дослідницькі завдання, які вимагають тривалого часу для виконання, не можуть посідати значного місця. Здебільшого практикувалися невеликі пошукові завдання, які вимагали проходження молодшими школярами всіх або більшості етапів дослідження:

- спостереження і вивчення фактів, виявлення незрозумілих явищ, які потребують дослідження (постановка проблеми);
- складання плану дослідження;
- реалізація плану;
- аналіз і систематизація отриманих результатів, формулювання висновків щодо сфери їх практичного застосування.

Важливо домагатися самостійності учнів під час виконання дослідницьких завдань. Роль учителя у цьому, насамперед, полягає у визначенні таких завдань, які забезпечили б творче застосування молодшими

школярами засвоєних знань (ідей, понять, методів пізнання) у процесі розв'язання основних, доступних їм проблем курсу, а також у здійсненні загального контролю за ходом роботи учнів, їх спрямуванні у випадку відхилення від правильного шляху, перевірці результатів діяльності й організації їх обговорення.

Дослідницький метод забезпечував зв'язок навчання з життям, сприяв глибшому розумінню теорії, виробленню вміння гнучко застосовувати набуті знання на практиці, активізував пізнавальну діяльність молодших школярів, розвивав їхні творчі здібності, знайомив з методами наукового пізнання.

Вибираючи методи навчання, слід враховувати:

- загальну мету розвитку учнів та принципи дидактики;
- особливості методики викладання конкретної навчальної дисципліни та її специфічні вимоги до відбору загальнодидактичних методів;
- мету, завдання і зміст матеріалу конкретного уроку;
- час, відведений на вивчення того або іншого матеріалу;
- вікові особливості учнів;
- рівень підготовленості учні в їх освіченості і вихованості;
- матеріальну забезпеченість навчального закладу, наявність обладнання, наочних посібників, технічних засобів;
- можливості та особливості самого вчителя, його особисті якості, рівень теоретичної і практичної підготовки, методичної майстерності.

Аналізуючи комплекс перерахованих умов, учитель приймає ряд рішень: про вибір словесних, наочних або практичних методів, репродуктивних або пошукових. Так, якщо дидактична мета передбачає оволодіння новими знаннями, учитель вирішує, самому викладати знання чи організувати їх самостійне вивчення учнями тощо. У першому випадку потрібна підготовка учнів до сприймання нового матеріалу, для чого вчитель дає їм завдання провести певні спостереження або попередньо ознайомитись з необхідною інформацією. Для повідомлення нового матеріалу вчитель обирає пояснювально-ілюстративний або ж проблемний виклад. Виклад вчителя може

супроводжуватися демонстрацією натуральних об'єктів, їх зображень, дослідями, експериментами тощо.

Експериментальна робота здійснювалась на експериментальному етапі. В усі основні види діяльності третьокласників включалися творчі завдання проблемного характеру, спрямовані на розвиток пізнавальної сфери та формування досвіду творчої діяльності, згідно з дитячими пізнавальними інтересами, особливостями пізнавальної сфери молодших школярів, виявленими на констатувальному етапі експерименту. Враховувалось те, що більшість молодших школярів має обмежений запас знань, умінь і навичок у пізнавальній діяльності, необхідний мінімум, яких передбачено у Базовому компоненті шкільної освіти в Україні.

У роботі з молодшими школярами, які виявили ознаки творчого та конструктивно-виконавчого рівня розвитку пізнавальної активності, застосовувались творчі завдання проблемного характеру на збагачення індивідуального досвіду роботи з різними матеріалами.

Наводимо приклад творчого завдання проблемного характеру. Гра «Знайомство» мала на меті привернути увагу школярів один до одного, емоційно зблизити їх. Молодші школярі описували себе, не називаючи слів прикметників, «знайомлячись» один з одним [43].

Проведені ігри дали змогу підняти дітей на нову сходинку ігрового партнерства і співробітництва. Так, змінився характер ігрових дій - у більшості третьокласників вони збагатилися елементами творчості. Між усіма учасниками ігор встановився тісний зв'язок, який ґрунтувався на спільній участі у емоційно забарвленій діяльності з елементами творчого співробітництва – кожен учень робив свій внесок у здійснення спільного задуму. Школярі стали цікавитися один одним, виявляти інтерес до захоплень однолітків. Це в подальшому дозволило сформувати у третьокласників уміння спокійно виражати власні бажання і почуття, звертатися з проханням, співчувати одноліткам, використовувати мирні способи вирішення конфліктів, стримувати негативні і агресивні прояви. Засобом виконання ролей у цих іграх

є спільні рухи. Але тепер учні не наслідували готовому взірцю поведінки, а використовуючи свій досвід, фантазуючи, у грі проявляли ініціативу, акторські уміння. Школярі почали цікавитись значенням і семантикою окремих рухів, жестів, пантоміміки. Вони з'ясовували, яким чином можна передати настрій, риси, характер певного персонажу з допомогою рухів. Ці ігри дали третьокласників можливість отримати великий простір для прояву пізнавальної активності на рівні творчості та ініціативи, що особливо важливе для розвитку особистості. Це сприяло розвитку спілкування дітей, оскільки проведені ігри містили елементи творчого співробітництва і розподілу функцій.

Запропоновані творчі завдання проблемного характеру, з одного боку, допомагали постійно тримати у полі зору показники розвитку пізнавальної діяльності школярів, психічних пізнавальних процесів, а, з іншого, - вправляти учнів у вирішенні творчих завдань колективного характеру. Постійна увага з боку педагога як до всього колективу в цілому, так і до кожної окремої дитини створювала комфортні умови для прояву індивідуального стилю, вираження дитиною власної думки, генерування оригінальних ідей. Школярі також засвоювали культуру поведінки та спілкування, стали виявляти інтерес до минулого своїх батьків.

Таким чином, результати виконання учнями експериментальної групи цього завдання демонструють позитивну динаміку пізнавальної активності.

Експериментальна робота дослідження відбувалась за умови введення творчих завдань проблемного характеру з притаманними молодшим школярам видами діяльності та наданні їм можливості проявити здібності у пізнанні через ті види діяльності, які вони опановують (навчально-ігрова, навчальна, експериментування, моделювання та інші).

Таким чином, у результаті широкого впровадження пізнавального пошуку і реалізації творчих задумів у третьокласників закріплювалися позитивні тенденції пізнавальної активності: збагатилась пізнавальна орієнтація; молодші школярі виявляли стійкий інтерес до пізнавальної діяльності як з вчителем, так і з однолітками; одержання задоволення від

спілкування з оточуючими у пізнавальній діяльності сприяло виникненню у молодших школярів оригінальних ідей, нестандартних підходів до розв'язання різноманітних проблемних завдань на уроках.

2.3. Результати експериментального дослідження

Після здійснення формувального експерименту було проведено контрольний етап педагогічного експерименту за тією методикою, що й на констатувальному із застосуванням подібних завдань та ситуацій. Аналіз виконання учнями експериментальної і контрольної груп спеціально сконструйованих завдань показав основні тенденції формування пізнавальної активності молодших школярів.

При виконанні третьокласниками завдань виявилось значне розширення пізнавальної орієнтації учнів усіх груп, збагачення знань про оточуюче довкілля та набуття досвіду. Молодші школярі частіше проявляли допитливість, позитивні пізнавальні емоції, бажання спілкуватися з вчителем та однолітками. Однак, слід вказати на те, що більш чітко названі якості проявлялися в учнів експериментальної групи.

Третьокласникам, яким у процесі формувального етапу експерименту пропонували творчі завдання, до яких вони проявляли допитливість, бажання отримати нові завдання та сформулювати оригінальні погляди на явища, часто ініціювали організацію пізнавальної діяльності у групах, намагалися дослідити і запропонувати декілька варіантів вирішення пізнавальних проблем. Їх запитання були спрямовані не тільки на предмет і явище, але й на причину, наслідки, принципи функціонування та інше; учні творчо застосовували набутий ними досвід при вирішенні різноманітних завдань, відходили від шаблонів, штампів.

Результати виконання молодшими школярами завдань експерименту та їх порівняльний аналіз з даними констатувального та формувального етапів представлено в табл. 2.5, 2.6 та 2.7.

Таким чином, проведений аналіз показує можливість і доцільність засобів проблемного навчання для розвитку пізнавальної активності молодших школярів. Якісні зміни у рівнях пізнавальної активності третьокласників відзначили також вчителі початкової школи, батьки.

Проведений експеримент показав, що пізнавальна активність як складне і багатогранне явище, потребує застосування відповідних способів та врахування низки чинників, які впливають на її розвиток: особливості пізнавальної діяльності молодшого школяра (уміння уважно слухати, розуміти навчальний матеріал, запам'ятовувати його, встановлювати зв'язки з попередніми знаннями; застосовувати набуті знання, уміння й навички у своїй практичній діяльності), особливості спілкування дитини з дорослими та однолітками і статусні позиції школярів у межах цих соціальних утворень; характер самооцінки учнів; особливості організації пізнання молодших школярів на уроках та у повсякденному житті (табл. 2.5).

Аналіз даних формувального експерименту, щодо статусу та особливостей спілкування учнів з однолітками, також показує динаміку, порівняно з даними констатувального етапу експерименту:

- 30,9% молодших школярів ЕГ і 19,6% учнів КГ мають високий статус у групі однолітків. Ці школярі активні в усіх видах діяльності, виявляють ініціативу, допитливість; вони емоційні, згуртовують навколо себе однолітків;
- 53,2% молодших школярів ЕГ і 39,3% учнів КГ приймаються колективом. У пізнавальній діяльності ці школярі прислухаються до думки інших, суворо дотримуються правил, здатні самостійно виконувати поставлені вчителем завдання;
- 11,5% молодших школярів ЕГ і 23,2% учнів КГ не приймаються колективом. Такі школярі часто намагаються налагодити контакт з однолітками, вчителем, але такі зв'язки нетривалі. У пізнавальній діяльності ці діти потребують допомоги та контролю з боку дорослого;
- 4,4% молодших школярів ЕГ і 17,9% учнів КГ - ізольовані в колективі. Вони потребують особливої уваги в подальшому.

Таблиця 2.5

Рівні пізнавальної активності учнів експериментальної групи на констатувальному і формувальному етапах експерименту, (у %)

Завдання для виявлення показників пізнавальної активності	Рівні пізнавальної активності							
	Репродуктивно-наслідувальний		Репродуктивно-виконавчий		Конструктивно-виконавчий		Творчий	
	КЕ	ФЕ	КЕ	ФЕ	КЕ	ФЕ	КЕ	ФЕ
«Сенкан»	23,6	7,2	32,7	16,5	36,4	61,8	7,3	14,5
«Криголам»	45,4	9,1	20,0	12,7	25,5	50,9	9,1	27,3
Пізнавальна активність (середнє арифметичне)	40,0	9,1	23,6	18,2	27,3	50,9	9,1	21,8

Таблиця 2.6

Рівні пізнавальної активності учнів контрольної групи на констатувальному і формувальному етапах експерименту, (у %)

Завдання для виявлення показників пізнавальної активності	Рівні пізнавальної активності							
	Репродуктивно-наслідувальний		Репродуктивно-виконавчий		Конструктивно-Виконавчий		Творчий	
	КЕ	ФЕ	КЕ	ФЕ	КЕ	ФЕ	КЕ	ФЕ
«Сенкан»	16,1	25,0	41,1	37,5	28,6	23,3	14,2	14,2
«Криголам»	35,8	25,0	33,9	32,1	21,4	30,4	8,9	12,5
Пізнавальна активність	26,8	25,0	37,5	35,7	25,0	26,8	10,7	12,5

Таблиця 2.7

Розподіл молодших школярів за рівнем розвитку пізнавальної активності на констатувальному і формувальному етапах експерименту

Групи учнів	Рівні пізнавальної активності учнів							
	Репродуктивно-наслідувальний рівень		Репродуктивно-виконавчий рівень		Конструктивно-виконавчий		Творчий	
	КЕ	ФЕ	КЕ	ФЕ	КЕ	ФЕ	КЕ	ФЕ
ЕГ (26 учнів)	10	6	9	8	9	12	7	10
КГ (28 учнів)	9	8	10	11	9	10	8	9

Отже, проведений аналіз показує, що проблемне навчання суттєво (більш ніж на 60%) та більш повно враховує важливість чинників процесу розвитку пізнавальної активності, закономірності, що йому притаманні у порівнянні з традиційними підходами до навчання та виховання молодших школярів.

Дані констатувального етапу експерименту демонструють приблизно однакові статистичні показники рівня пізнавальної активності молодших школярів у досліджуваних групах. Однак, якісний аналіз показує, що учні контрольної групи мають дещо кращі показники сформованості цього рівня, ніж учні експериментальної групи, в результаті чого ми мали підстави організувати експериментальне навчання.

Результати формувального етапу експерименту свідчать про підвищення рівня пізнавальної активності молодших школярів ЕГ у порівнянні з учнями КГ. Ці показники свідчать про ефективність застосованих способів розвитку пізнавальної активності молодших школярів методами проблемного навчання..

Проведена експериментальна робота засвідчує, що у запропонованих засобах проблемного навчання розвитку пізнавальної активності молодших школярів позитивно вплинула на спрямованість молодших школярів до об'єктів

пізнання; готовність до пошукової діяльності та творчого мислення; прагнення переборювати труднощі та знаходити різні шляхи для вирішення навчального завдання; сприяла загальному розвитку учнів.

Висновки до другого розділу

У відповідності із завданнями нашого дослідження необхідно було виявити рівень розвитку пізнавальної активності молодших школярів в умовах діючої системи навчання та залежність цього розвитку від впровадження у навчальний процес проблемного навчання.

Нами було визначено послідовність проведення експерименту, етапи розвитку пізнавальної активності молодших школярів у процесі формувального експерименту. Виявлена ефективність використання ігрових ситуацій та творчих завдань проблемного характеру, застосування методів проблемного навчання, організації групової навчально-пошукової діяльності, що відповідає віковим особливостям молодших школярів.

На основі аналізу психолого-педагогічних досліджень і власних напрацювань розроблено критерії визначення рівнів розвитку пізнавальної активності молодших школярів та їх показники.

Порівняння даних, отриманих у процесі констатувального та формувального етапів експерименту, підтвердили ефективність розвитку пізнавальної активності. На кінець формувального експерименту учні експериментальної групи отримали значно вищі показники, ніж показники констатувального зрізу. Кількісні результати формувального експерименту та їх якісний аналіз свідчать про позитивний вплив проблемного навчання на розвиток пізнавальної активності молодших школярів.

ВИСНОВКИ

У магістерському дослідженні наведено теоретичне узагальнення і нове розв'язання проблеми розвитку пізнавальної активності молодших школярів із застосуванням проблемного навчання, що дало підстави для таких висновків:

1. Аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчив, що проблема пізнавальної активності учнів була актуальною на всіх етапах розвитку педагогічної і психологічної науки. У теоретичній науковій думці на дану проблему мали значний вплив положення Д. Богоявленської, М. Матюшкіна, О. Проскури. Дослідники К. Щербакова, Г. Щукіна та ін. зауважують, що для учнів молодшого шкільного віку характерним є індивідуальне зростання пізнавальної активності. Науковці та педагоги-практики В. Кузьменко, Г. Ляміна, В. Пінчук, Л. Буркова, В. Гавриліва, Н. Дметерко, стверджують, що цілеспрямована робота з розвитку пізнавальної активності сприяє всебічному розвитку дітей молодшого шкільного віку.

У психолого-педагогічних дослідженнях дефінітивний аналіз пізнавальної активності учнів ґрунтується на розумінні таких понять, як «активність», «психічна активність», «розумова активність», «інтелектуальна активність». Активність визначається науковцями як посилена діяльність; діяльнісний, енергійний стан особистості.

2. На основі виділення категорійних ознак базових понять дослідження сформульовано робоче визначення пізнавальної активності. Під пізнавальною активністю молодших школярів ми розуміємо рису особистості, яка виявляється у її ставленні до навчальної діяльності, що передбачає стан готовності та прагнення до самостійності, спрямованої на засвоєння соціального досвіду, накопичених людством знань і способів дій.

Установлено, що пізнавальна активність є складним і багатограним явищем та містить такі структурні компоненти: мотиваційний, емоційний, орієнтаційний, змістовно-операційний та оціночний.

З'ясовано форми прояву пізнавальної активності молодших школярів:

позитивне ставлення до діяльності; уміння бачити і самостійно формулювати пізнавальну задачу; допитливість; сумлінність; оригінальність ідей; цілеспрямованість, доцільність пізнавальних дій.

Особливості розвитку пізнавальної активності молодших школярів полягають у тому, що: пізнавальна активність проявляється з народження та інтенсивно розвивається протягом усього шкільного віку, виходячи за його межі, забезпечуючи набуття дитиною різноманітного досвіду пізнання оточуючого; вона виявляється у різних видах діяльності; яскраво виявляється у постійних запитаннях, розмірковуванні, порівнюванні, експериментуванні, постановці та вирішенні найрізноманітніших учнівських проблем, спрямованих на більш глибоке пізнання школярем оточуючих предметів та явищ; спрямована не тільки на пізнання окремого предмета чи явища, а й на розпізнання устрою, причини, мети, призначення, способу використання.

Перспективним для розвитку пізнавальної активності молодших школярів є застосування проблемного навчання в освітньому процесі початкової школи.

3. Дидактичні можливості проблемного навчання як засобу розвитку пізнавальної активності молодших школярів полягають у якісному опрацюванні та засвоєнні навчального матеріалу учнями на уроці; формуванні системи знань, умінь та способів дій; умінні орієнтуватися у нових умовах; розвитку критичного мислення та пізнавальних інтересів учнів; розвитку розумових сил, самостійного і творчого мислення; умінні висувати гіпотези та їх обґрунтовувати, здійснювати пошук шляхів більш надійного й творчого вирішення; формуванні власного пізнавального стилю.

4. У відповідності із завданнями нашого дослідження необхідно було виявити рівень розвитку пізнавальної активності молодших школярів в умовах діючої системи навчання та залежність цього розвитку від впровадження у навчальний процес проблемного навчання.

Нами було визначено послідовність проведення експерименту, етапи розвитку пізнавальної активності молодших школярів у процесі формування експерименту. Виявлена ефективність використання ігрових

ситуацій та творчих завдань проблемного характеру, застосування методів проблемного навчання, організації групової навчально-пошукової діяльності, що відповідає віковим особливостям молодших школярів.

На основі аналізу психолого-педагогічних досліджень і власних напрацювань розроблено критерії визначення рівнів розвитку пізнавальної активності молодших школярів та їх показники.

Порівняння даних, отриманих у процесі констатувального та формувального етапів експерименту, підтвердили ефективність розвитку пізнавальної активності. На кінець формувального експерименту учні експериментальної групи отримали значно вищі показники, ніж показники констатувального зрізу. Кількісні результати формувального експерименту та їх якісний аналіз свідчать про позитивний вплив проблемного навчання на розвиток пізнавальної активності молодших школярів.

Запропонована програма експериментальних дій позитивно вплинула на спрямованість молодших школярів до об'єктів пізнання; готовність до пошукової діяльності та творчого мислення; прагнення переборювати труднощі та знаходити різні шляхи для вирішення навчального завдання; сприяла загальному розвитку учнів.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів цієї багатогранної проблеми. Подальшого вивчення потребує питання систематизації прийомів розвитку пізнавальної активності учнів та умов їх застосування в освітньому процесі сучасної початкової школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреев В. И. Педагогика. К.: Центр инновационных технологий, 2014. 605 с.
2. Балл Г. О. Сучасний гуманізм і освіта. Рівне: Ліста М, 2003. 128 с.
3. Василенко Н. В. Компетентнісний підхід в освіті: реалізація теорії та практики Н.В. Василенко Завуч. Усе для роботи. 2017. С. 32-35.
4. Водолазька Т. В. Учителі як творці освітнього середовища Нової української школи. 2019. №1 С. 69-72.
5. Волкова Н. П. Педагогіка: навч. посіб. 3-е вид., стер. Київ: Академвидав, 2009. 616 с.
6. Гребеніченко Ю. М. Упровадження сучасних технологій навчання в освітньому середовищі Нової української школи. Інформаційно-методичний збірник. 2017. № 12. С. 59-62.
7. Державний стандарт початкової освіти. URL: <https://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-n>
8. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: Навчальний посібник. К.: Академвидав, 2004. 352 с.
9. Добровольський В. В., Костенко О.К. Використання мультимедійних і дистанційних технологій у професійній діяльності педагога-новатора. Завуч. Усе для роботи. 2017. № 4. С. 13-15.
10. Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій / автор-укладач Н. П. Наволокова. Х.: Вид. група «Основа», 2009. 176 с.
11. Загвязинский В. И. Педагогика: Учебник. Москва: Academia, 2017. 160 с.
12. Зайченко І. В. Педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навч. закладів, 2-е вид. К.: «Освіта України», «КНТ», 2008. 528 с.
13. Кірик М. Ю. Нова українська школа: організація діяльності учнів початкових класів закладів загальної середньої освіти: навч.-метод. посіб. Львів: Світ, 2019. 136 с.

14. Кобаль В. І. Методика розвитку пізнавальних інтересів учнів: Монографія. Мукачево, 2014. 229 с.
15. Ковалева Г. Я. Использование технологии проблемного обучения на уроках в начальных классах. Учительский журнал. 2009. № 4. С. 29-32.
16. Козуб О.В. Фізкультхвилинки та ігри в 1-4 класах: навч. посіб. Тернопіль: Навч. книга-Богдан, 2006. 64 с.
17. Кононенко Ю. Г. Методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу Нової української школи. Інформаційний збірник та коментарі МОНУ. 2018. № 5. С. 15-19.
18. Короденко М. Нова школа – нові підходи. Освіта України. 2017. № 43. С. 3-5.
19. Кріль В. М. Педагогика: Учебное пособие. Москва: Риор, 2018. 290 с.
20. Кудикіна Н. В. Ігрова діяльність молодших школярів. Монографія. К.: КМПУ ім. Б.Д.Грінченка, 2003. С. 21-25.
21. Кузьмінський А.І. Педагогіка у запитаннях і відповідях: навч. посіб. Київ: Знання, 2006. 311 с.
22. Кузьмінський А.І., Омеляненко В.Л. Педагогіка: Підручник. К.: Знання, 2007. С. 39-42.
23. Курило В. С. Створення успішного освітнього середовища для гармонійного розвитку молодшого школяра. Початкова школа. 2019. № 2. С. 1-3.
24. Куц О. В. Нова українська школа: педагогічна свобода вчителя, безпечний шкільний простір. Педагогічна майстерня. 2018. № 4. С. 8-10.
25. Лозова В. І. Теоретичні основи виховання і навчання: навч. посіб. 2-ге вид., випр. і доп. Харків: ОВС, 2002. 400 с.
26. Мазоха Д. С. Педагогіка: навч.посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2005. 231 с.
27. Максимова В. Н. Проблемный подход к обучению в школе. СП.: Методическое пособие по спецкурсу, 2011. 80 с.

28. Махмутов М. И. Организация проблемного обучения в школе. Москва: Просвещение, 2010. 240 с.
29. Мельничук С. Г. Педагогіка: теорія виховання: навч. посіб. для студ. ВНЗ. К.: Слово, 2012. 288 с.
30. Методи формування пізнавальних інтересів. URL: https://pidru4niki.com/1550062334988/pedagogika/metodi_stimulyuvannya_navchal_nouy_diyalnosti_uchniv (дата звернення: 15.12. 2020).
31. Морозова Н. Г. Учителю о познавательном интересе. Москва: Знание, 2009. 375 с.
32. Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів. 1-4 класи (зі змінами). Тернопіль: Мандрівець, 2015. 256 с.
33. Нова українська школа: poradnik dla vchytelja / za zag. red. N. M. Bibik. Київ: Літера ЛТД, 2018. 160 с.
34. Оніщенко І. В. Нова українська школа – новий зміст освіти. Початкове навчання та виховання. 2018. № 22. С. 15-19.
35. Паламарчук В. Ф. Педагогічні технології навчання в умовах нової української школи: вектор розвитку. Український педагогічний журнал. 2018. № 3. С. 49-52.
36. Педагогічна майстерність учителя: навч. посіб. / за ред. В. М. Гриньової, С. Т. Золотухіної]. Вид. 2-е, випр. і допов. Харків: ОВС, 2006. 221 с.
37. Пермяков О. А., Морозов В. В. Педагогіка: Навч. посіб. К.: Знання, 2006. С. 14-17.
38. Підласий І. П. Педагогіка початкової школи. URL: <http://ibib.ltd.ua/neravnomernost-razvitiya-26112.html>.
39. Пізнавальний інтерес учнів та його формування. URL: <http://www.novapedagogika.com/noloms-1098-3.html>
40. Пізнавальний інтерес. Педагогіка. Початкова школа. URL: <http://www.molodyvcheny.in.ua/files/journal/2018/4/64.pdf> (дата звернення: 13.12. 2020).

41. Подласый И. П. Педагогика: 100 вопросов – 100 ответов: учеб.пособие для вузов, М.: ВЛАДОСпресс, 2004. 365 с.
42. Поніманська Т. І. Педагогіка. Практикум: навч. посіб. Київ: Слово, 2004. 351 с.
43. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька: навч. посіб. Тернопіль: Навчальна книга-Богдан, 2005. 355 с.
44. Рындак В. Г. Педагогика: Учебник. Москва: Инфра-М, 2015. 384 с.
45. Савлучинська Л. Г., Філь І.В. Формування пізнавальних інтересів молодших школярів. «Наука і освіта». № 6. 2013. С. 153-155.
46. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти: підруч. Київ: Грамота, 2012. 504 с.
47. Савченко О. Я. Виховний потенціал початкової освіти: посіб. Для вчителів та методистів почат. навч. 2-ге вид., допов., переробл. Київ: Вид-во Богданова, 2009. 226 с.
48. Сапронов И. А. Познательный интерес в структуре учебной мотивации младшего школьника // Проблемы педагогики и психологии, № 3, 2008. С. 179-182.
49. Сапунова Л. А. Розвиток пізнавальної активності учнів початкових класів у навчальному процесі. Таврійський вісник освіти. № 1(41). 2013. С. 189-192.
50. Семенова А. В. Словник-довідник з професійної педагогіки. Одеса : Пальміра, 2006. 364 с.
51. Сесик О. О. Педагогіка партнерства – ключовий компонент формули «нової школи». Виховна робота в школі. 2017. № 3. С. 2-4.
52. Скрипченко О. В. Вікова і педагогічна психологія: Навч. посіб. К.: Каравела, 2008. 400 с.
53. Словник базових понять з курсу «Педагогіка»: навч. посібн. для студ. вищ. навч. закл. / укладач О. Є. Антонова. – Житомир: Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2011. 104 с.
54. Степанов О. М., Фіцула М. М. Основи психології і педагогіки:

Навчальний посібник. Київ: Академвидав, 2005. 520 с.

55. Столяренко Л. Д. Педагогика в вопросах и ответах: Учебное пособие. Москва: Проспект, 2016. 160 с.

56. Султанова М. Б. Познавательный интерес младшего школьника как психолого-педагогический феномен. № 3 (18), 2017. С. 37-41.

57. Теплов Б.М. Проблемы индивидуальных различий. URL: <https://intellectus.su/lib/00060.htm>

58. Технології виховання / упоряд. Н. Мурашко. К.: Шк. світ, 2011. 128 с.

59. Типова освітня програма розроблена під керівництвом О.Я. Савченко. URL: <https://idea-teacher.com.ua/e-lib/navchalno-metodychni-posibnyky/pedagogichnym-praczivnykam/typova-osvitnya-programa-dlya-1-2-klasiv-nush-savchenko-o-ya/>

60. Типова освітня програма під керівництвом Р.Б. Шияна. URL: <https://osvita.ua/school/program/program-1-4/60408/>

61. Топчій І. В. Використання технології BYOD на уроках. 2018. № 3. С. 3-5.

62. Трухін І. О. Основи шкільного виховання: навч. посіб. К.: Центр навч. літ., 2004. 368 с.

63. Фіцула М. М. Педагогіка: навч. посіб. 2-е, випр., доп. Київ: Академвидав, 2005. 560 с

64. Фокин Ю. Г. Теория и технология обучения. Москва: Издательский центр «Академия», 2014. 239 с.

65. Щукина Г. И. Педагогические проблемы формирования познавательных интересов учащихся: учебное пособие. Москва: Педагогика, 2008. 109 с.

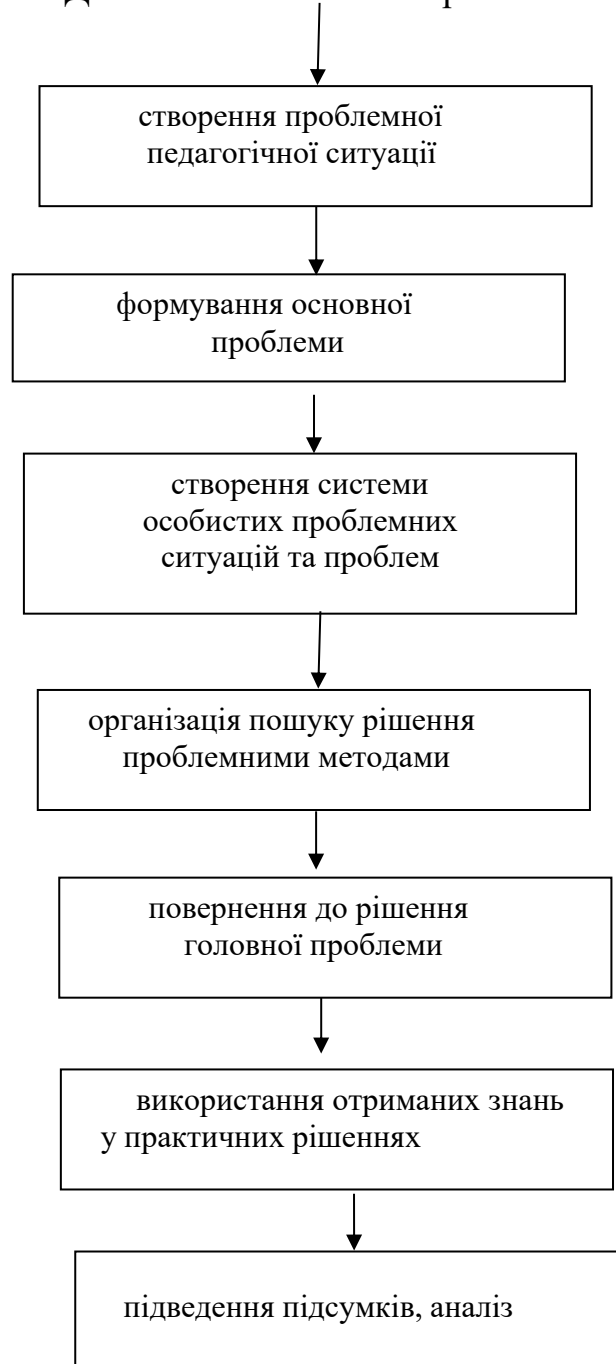
66. Юрченко А. О. Навчання в радість: способи мотивування молодших школярів до навчання у школі. Учитель початкової школи. 2019. № 9. С. 23-27.

67. Ягодко Л. И. Использование технологии проблемного обучения в начальной школе. Начальная школа плюс До и После. 2010. № 1. С. 21-24.

ДОДАТКИ

Додаток А

Діяльність вчителя на проблемному уроці

Пізнавальна активність у контексті психологічного знання

Пізнавальна активність

- Під **пізнавальною активністю** психологи розуміють самостійну, ініціативну діяльність дитини, спрямовану на пізнання навколишньої дійсності (як прояв допитливості) й зумовлену необхідністю розв'язати завдання, що постають перед нею в конкретних життєвих ситуаціях.
- **Пізнавальна активність не є вродженою.** Вона формується протягом усього свідомого життя людини. Соціальне середовище – умова, від якої залежить, чи перейде ця потенційна можливість у реальну дійсність.
- **Пізнавальна активність є основою пізнавальної діяльності,** від неї залежить рівень розвитку пізнавальної діяльності як умови успішного навчання у школі.